

IWONA ŚWIECHOWSKA

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

PROGRAMY ROLNOŚRODOWISKOWE NOWA SZANSA NA SKORZYSTANIE Z FUNDUSZY UNII EUROPEJSKIEJ

1. Wstęp

Rolnictwo ma duży wpływ na kształtowanie zasobów środowiska, gdyż bezpośrednio użytkuje jego zasoby w procesach produkcji. W warunkach intensywnej produkcji rolniczej osiąganie celów produkcyjnych i ekonomicznych w rolnictwie nie zawsze idzie w parze z celami środowiskowymi i ogólnospołecznymi. Znaczenie efektywnego gospodarowania i równocześnie dbałość o stan środowiska i zasobów naturalnych wzrasta w związku z akcesją Polski do Unii Europejskiej. Wiele środków produkcji stosowanych w rolnictwie w nadmiarze lub w sposób niewłaściwy może być źródłem strat zamiast spodziewanych efektów. Zanieczyszczenie środowiska związkami pochodzącymi z produkcji rolniczej ma znaczący udział w bilansie zanieczyszczeń środowiska. Polska w Traktacie o przystąpieniu do Unii Europejskiej przyjęła dorobek prawny Wspólnot Europejskich również w dziedzinie ochrony środowiska. Ważny element ochrony środowiska na obszarach wiejskich stanowią programy rolno-środowiskowe.

Pakiet reform unijnych znany jako Agenda 2000 jako pierwszy położył nacisk na rozwój obszarów wiejskich w kierunku ochrony środowiska. Reforma narzuciła państwom członkowskim zastosowanie odpowiednich narzędzi w postaci programów wpływających bezpośrednio i pośrednio na ochronę przyrody - dobrodziejstwa jakie pozostawiła natura. Unia doświadczyła negatywnych efektów przemysłowego traktowania rolnictwa. Zwrócono uwagę w kolejnych poprawkach Wspólnej Polityki Rolnej, że traktowanie gospodarstwa jako fabryki produkującej żywność może mieć zgubny skutek pokoleniowy, jeżeli gospodarstwo nie będzie w całości współlistniało ze środowiskiem. Zagrożenia dla środowiska wynikające z produkcji rolniczej zaczęły być tematem obrońców przyrody i nacisku z ich strony.

Dotąd istniejące dopłaty do rolnictwa, wspierające tylko ilość produkowanej żywności, były przyczyną zagospodarowywania nawet obszarów o znaczeniu marginalnym dla produkcji rolniczej. Dotacje z tytułu rolniczego użytkowania gruntów rolnych były dużo większe niż np. do zalesiania, ale nie uwzględniały jakości produktu i środowiska. Epidemie i katastrofy ekologiczne: BSE, pryszczycza, dioksyny, hormony w mięsie itp. były i są namacalnym przykładem zachwiania w środowisku naturalnym. Stąd odwrót w kierunku ochrony środowiska i ochrony wód w krajobrazie rolniczym, zachowania bioróżnorodności i odtworzenia jej na terenach wiejskich, jakże już odmienionych przyrodniczo; odwrót w kierunku produkcji żywności o wysokich parametrach jakościowych metodami ekologicznymi i praca nad całym procesem zmiany mentalności myślenia.

Ta ewolucja rozpoczęła się i zmienia Wspólną Politykę Rolną Unii Europejskiej. Coraz większe wsparcie kierowane będzie na rozwój obszarów wiejskich i produkcję przyjazną dla środowiska. Znacząca część wszystkich środków przeznaczonych na rozwój rolnictwa i terenów wiejskich ma służyć poprawie gospodarowania zgodnie z wymaganiami ochrony środowiska, a programy rolnośrodowiskowe będą **obowiązkowe** dla każdego kraju członkowskiego, bo praca nad zmianą mentalności w kierunku zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska trwa o wiele dłużej niż postępujący nieodwracalny proces zniszczenia równowagi w przyrodzie

W Polsce mamy szansę ochronić zagrożoną część środowiska trzeba jednak wykorzystać walory i sprzyjające warunki na wsi polskiej, istniejące gospodarowanie metodami bliskimi naturze, istniejącą różnorodność prowadzonej produkcji, rozdrobnienie i charakter rodzinny gospodarstw, zadbać o tradycje wsi, w taki sposób aby czynniki te stały się napędem rozwoju, a nie zacofania. Rozwój ten nie powinien zmierzać w kierunku zwiększania ilości produkcji ale poprawy jakości produktu i z uwzględnieniem potrzeb konsumentów.

Programy rolnośrodowiskowe umożliwiają otrzymanie płatności za **świadczanie usług** dla środowiska. Gospodarstwa, w których produkcja jest mniej opłacalna, a warunki przyrodnicze sprzyjające, mają nową szansę skorzystania z pieniędzy unijnych. Rolnik rezygnując z intensywnej produkcji, a przystępując do programów rolnośrodowiskowych otrzyma rekompensatę za utracony dochód jako płatność przewidzianą programami rolnośrodowiskowymi.

2. Realizacja programów środowiskowych w Unii Europejskiej

Programy rolnośrodowiskowe funkcjonują w krajach Unii Europejskiej od początku lat dziewięćdziesiątych. Warunkiem jest minimum 5 lat uczestnictwa w nim, płatności wypłacane są raz w roku, a realizacja powinna się odbywać na wyznaczonym przez władze lokalne terenie, z określonym zakresem konkretnych działań środowiskowych. Kraj przystępujący do realizacji programów musi

przestrzegać dobrej praktyki rolniczej. Zależnie od warunków, każdy kraj posiada zdefiniowane własne działania w zakresie dobrej praktyki rolniczej. Działania nie mogą być wspierane finansowo z kilku źródeł. Uczestnik programu powinien osiągnąć postawiony w warunkach umowy cel ściśle przestrzegając wszystkich rozporządzeń. Komisja Europejska nakłada obowiązek na kraj członkowski stworzenia własnego systemu kontroli i sankcji dla programu.

W **Irlandii** kraju traktowanym jako wzorzec postępu technologicznego po wstąpieniu w struktury UE programy środowiskowe mają na celu ochronić obraz Irlandii jako zielonej wyspy z zachowaniem obrazu wsi irlandzkiej, będącej magnesem dla turystów. Nacisk położony na ochronę gleb i wód (zamiana gruntów orných na użytki zielone), ograniczenie nawożenia, utrzymanie siedlisk przyrodniczych (oczka wodne, zadrzewienia itd.) i krajobrazowych (murki, żywopłoty, ogrodzenia). Do irlandzkiego programu rolnośrodowiskowego zbliżony jest projekt polskiego Krajowego Programu Rolnośrodowiskowego.

W **Danii** wspierana jest ochrona wód i gleb. Cały kraj został uznany jako zagrożony nadmiernym zanieczyszczeniem azotanami. Wyznaczono tereny szczególnie zagrożone stosowaniem pestycydów. Nałożono wysokie podatki na pestycydy. Wprowadzono program zalesieniowy, odłogowanie, zimowe pokrycie gleb roślinnością - zielone pola, rejestracje obrotu nawozami organicznymi i mineralnymi.

Finlandia swój efekt środowiskowy upatruje w realizacji programów zalesieniowych. Prawdopodobnie z przyczyn kulturowo-historycznych przebiegał on w pierwszym etapie dość powolnie jednak obecnie jest wyraźna poprawa. Ludność fińska w historii swojego kraju doświadczyła dotkliwej klęski nieurodzaju przez kolejne lata, wskutek czego spowodowało to masowe wycinanie lasu i dążenie do samowystarczalności w produkcji żywności, na wypadek powtórzenia się takiego kryzysu. Stąd też opór na decyzję o ponownym zalesianiu gruntów.

W **niemieckiej** polityce rolnej wraz z reformą w 1992 roku położono nacisk na rozwój obszarów wiejskich jako terenów atrakcyjnych turystycznie, o zachowanej równowadze i różnorodności krajobrazu, na rozpowszechnienie i poprawienie kondycji gospodarstw ekologicznych, wspieranie odłogowania gruntów i niektórych użytków zielonych z jednoczesnym promowaniem tworzenia zadrzewień śródpolnych i pasów zieleni jako siedliska dla ginących gatunków roślin i zwierząt, zmniejszenie używania środków ochrony roślin.

W **Austrii** gdzie bardzo wiele gospodarstw korzysta z programów rolnośrodowiskowych dominują dotacje dla rolnictwa ekologicznego.

Holandia ambitnie i na wyrost przyjęła realizację programów środowiskowych w swoim kraju. Wytyczne dotyczące wdrażania systemów zarządzania i kontroli mówią o realizacji programu środowiskowego minimum przez 5 lat i kontroli 5% beneficjentów. Holandia podniosła ten próg do 6-ciu lat i kontroli podlega aż 10% beneficjentów. Realizacja programu ma na celu zachowanie

charakterystycznie ukształtowanego terenu w krajobrazie wiejskim i ograniczanie stosowania pestycydów. Określa się w umowie z beneficjentem rodzaj upraw dopuszczalnych na terenie realizacji programu, minimalną bioróżnorodność i cele do jakich się w tym zakresie dąży czyli jaka liczba określonych gatunków roślin czy zwierząt powinna istnieć na danym terenie po 6-ciu latach.

3. Realizacja programów rolnośrodowiskowych w Polsce

W naszym kraju występuje wiele cennych przyrodniczo obszarów, na których intensywne gospodarowanie kierowane wyłącznie ekonomiczną racjonalnością jest zagrożeniem dla cennych, wrażliwych na działalność ludzką gatunków roślin i zwierząt. Programy rolnośrodowiskowe zaproponowane w Polsce kładą nacisk na utrzymanie w krajobrazie rolniczym ekstensywnych łąk i pastwisk. Dla tych, którzy dodatkowo wprowadzą na swoich łąkach i pastwiskach wskazane gatunki bydła, koni i owiec wpisanych do ksiąg hodowlanych, też przewidziana jest dopłata w zależności od ilości posiadanych sztuk matek.

W zakresie ochrony wód i gleb dotacjom podlegać będą wsiewki poplonowe, międzyplony i zakładanie stref buforowych.

Ta szansa jest także przed tymi, którym bliska jest produkcja żywności metodami ekologicznymi, dająca niejako gwarancję dla konsumenta, że żywność tak wyprodukowana i posiadająca certyfikat pochodzenia z produkcji ekologicznej ma wysoką wartość żywieniową.

W rolnictwie ekologicznym dotowanym dotychczas z budżetu państwa istnieje szansa większych zmian. Z dniem 1 maja 2004 traci moc prawną Ustawa o rolnictwie ekologicznym z 21 października 2001 w miejsce, której będzie obowiązywało Rozporządzenie (WE) nr 2092/91 o produkcji ekologicznej produktów rolnych i znakowaniu produktów rolnych i środków spożywczych. Uzupełnieniem tego rozporządzenia będzie Ustawa kompetencyjną o rolnictwie ekologicznym regulująca kompetencje poszczególnych jednostek zaangażowanych w realizację tej Ustawy takich jak: GIJHARS, IOR, IUNG, GIORiN i Jednostka Certyfikująca.

Rozporządzenie 2092/91 dopuszcza podjęcie decyzji o prowadzeniu w gospodarstwie jednocześnie produkcji: ekologicznej i konwencjonalnej.

Zasadą obowiązującą będzie całkowite rozdzielenie tych produkcji tak aby np. nie stosować tego samego opryskiwacza do chemicznej ochrony jak i do biologicznej. Podjęcie decyzji o przestawianiu produkcji w gospodarstwie będzie mogło mieć teraz charakter etapowy. Wymaga to dużej uczciwości ze strony producenta i wysiłku w zaplanowaną stopniową zmianę gospodarowania z konwencjonalnego w ekologiczne. Tym niemniej rozkłada ryzyko produkcyjne. Producent, który ma świadomość, że taka produkcja ma przyszłość będzie miał po 1 maja br., możliwość zaangażowania w produkcję ekologiczną dowolną część gospodarstwa. Zgłaszając tę decyzję odpowiednio wcześniej do Jednostki

Certyfikującej, aby ta mogła wydać zgodę na przestawianie produkcji w gospodarstwie na metodę ekologiczną. Zaproponowana rekompensata dla produkcji ekologicznej w ramach programów rolnośrodowiskowych w PROW jest atrakcyjniejsza, niż dotychczasowe dopłaty do produkcji ekologicznej finansowane z budżetu państwa.

Instrumentem wspierania ochrony środowiska będą także zalesienia realizowane zgodnie z gminnymi planami zagospodarowania przestrzennego.

W Polsce Program Rolnośrodowiskowy będzie działaniem realizowanym w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) jako **Działanie 4: - Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i dobrostanu zwierząt (Krajowy Program Rolnośrodowiskowy - KPR)**.

4. Założenia Krajowego Programu Rolnośrodowiskowego (KPR)

Celem programu jest promocja systemów produkcji rolniczej zgodnej z wymogami ochrony środowiska, przeciwdziałanie zanieczyszczeniom wód, erozji gleb, ochrona krajobrazu, ochrona ginących gatunków flory i fauny oraz ich siedlisk, ochrona zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich i poprawa stanu świadomości ekologicznej wśród społeczności wiejskiej.

4.1. Struktura programu

Pakiety:

1. „ROLNICTWO ZRÓWNOWAŻONE” (Kod: **S01**) - polega na ograniczeniu nawożenia, zbilansowaniu gospodarki nawozami i przestrzeganiu odpowiedniego następstwa roślin.
2. „ROLNICTWO EKOLOGICZNE” (Kod: **S02**) - to stosowanie metod rolnictwa ekologicznego w rozumieniu ustawy o rolnictwie ekologicznym.
3. „UTRZYMANIE ŁĄK EKSTENSYWNYCH” (Kod: **K01**) - wiąże się z przywróceniem lub kontynuacją wykaszania traw, w terminie od dnia 1 lipca włącznie, na łąkach jednokośnych o wysokich walorach przyrodniczych, zagrożonych degradacją.
4. „UTRZYMANIE EKSTENSYWNYCH PASTWISK” (Kod: **P02**) – zakłada przywrócenie lub zachowanie ekstensywnych wypasów na półnaturalnych pastwiskach w sposób gwarantujący utrzymanie cennych roślin i miejsc gdzie one występują.
5. „OCHRONA GLEB I WÓD” (Kod: **K01**) - polega na stosowaniu międzyplonów w celu zwiększenia udziału gleb z okrywą roślinną w okresie jesienno-zimowym.
6. „STREFY BUFOROWE” (Kod: **K02**) – polega na tworzeniu nowych 2 i 5 metrowych pasów zadarnionych na granicy gruntów rolnych ze zbiornikami wód powierzchniowych, lub terenami intensywnie użytkowa-

nymi rolniczo w celu ograniczenia negatywnego działania i ochrony siedlisk wrażliwych

7. „OCHRONA RODZIMYCH RAS ZWIERZĄT GOSPODARSKICH” (Kod: **G01**) - polega na utrzymywaniu hodowli ras bydła, koni i owiec zagrożonych wyginięciem.

W roku 2004 planowane jest wprowadzenie pakietów 1-6, zaś pakiet „Ochrona rodzimych ras gospodarskich” w roku 2005.

4.2. Zasięg geograficzny wdrażania pakietów rolnośrodowiskowych:

Pakiety	Zasięg
S01, K01, K02, P02	Strefy priorytetowe wyznaczone w obrębie województw
S02	Cały kraj
G01	Cały kraj (wchodzi do realizacji od 2005 roku)

4.3. Warunki uczestnictwa

- dobrowolne uczestnictwo w programie;
- właściciel lub dzierżawca gruntu, który spełnia kryteria zasięgu geograficznego pakietów rolnośrodowiskowych;
- minimalna powierzchnia 1 ha użytków rolnych;
- złożenie w Agencji Płatniczej wniosku o przystąpienie do programu;
- przygotowanie 5 letniego planu rolnośrodowiskowego;
- stosowanie w gospodarstwie zasad zwykłej dobrej praktyki rolniczej, na całym obszarze gospodarstwa;
- prowadzenie szczegółowych zapisów w rejestrze działań rolnośrodowiskowych, potrzebnych dla celów kontroli i monitoringu;
- zgromadzenie wymaganej dokumentacji niezbędnej do kontroli planu rolnośrodowiskowego.

Wymagane załączniki do wniosku:

- mapa wyznaczająca granice gospodarstwa z naniesionymi pakietami rolnośrodowiskowymi;
- zaświadczenie o zgodności z planem ochrony na terenie obszarów chronionych wydawany przez zarządy parków narodowych i parków krajobrazowych;
- oświadczenie właściciela gruntów dla dzierżawcy o wyrażeniu zgody na realizację pakietów rolnośrodowiskowych na gruntach dzierżawionych;
- kopia certyfikatu zgodności z wymogami rolnictwa ekologicznego lub deklaracja o przestawianiu gospodarstwa na produkcję ekologiczną (S02);

- zaświadczenie o wpisie zwierząt gospodarskich do księgi hodowlanej wydane przez krajowe związki hodowców koni, owiec, bydła.

Dodatkowe wymagane dokumenty sprawdzane w trakcie kontroli na miejscu:

- szczegółowy plan rolnośrodowiskowy poświadczony przez doradcę rolnośrodowiskowego;
- certyfikat zgodności z wymogami rolnictwa ekologicznego lub deklaracja o przestawianiu gospodarstwa na produkcję ekologiczną (S02) wydawane przez jednostki certyfikujące nadzorowane przez IJHARS;
- rejestr działań rolnośrodowiskowych w gospodarstwie.

4.4. Zakres pomocy finansowej

Płatność będzie ustalana na podstawie zadeklarowanych działań i powierzchni i wypłacana w cyklu rocznym jako suma płatności za pakiety działań wdrażanych w gospodarstwie.

5. Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza

Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza (ZDPR), to mierzalne standardy gospodarowania dotyczące racjonalnej gospodarki nawozami, ochrony wód i gleb, zachowania cennych siedlisk i gatunków.

Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza wiąże się z przestrzeganiem wymagań w zakresie:

1. Zasad stosowania nawozów i ich przechowywania;
2. Środków ochrony roślin i ich stosowania;
3. Rolnicze wykorzystania ścieków na terenie gospodarstwa;
4. Rolnicze wykorzystania komunalnych osadów ściekowych;
5. Gospodarki na użytkach zielonych;
6. Ochrony siedlisk przyrodniczych;
7. Ochrony gleb;
8. Gospodarka wodna;
9. Utrzymywania czystości i porządku w gospodarstwie.

6. Podsumowanie

Programy środowiskowe są trudnymi programami do realizacji. Wymagają złożonego podejścia do ich zastosowania oraz zrozumienia mechanizmów, dla czego takie, a nie inne działania należy podjąć aby uzyskać w realizacji efekt środowiskowy. Wykorzystując doświadczenia krajów wspólnoty europejskiej i korzystne warunki do ich realizacji w naszym kraju można spodziewać się

dużego zainteresowania tym instrumentem w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich. Programy środowiskowe mogą być dobrym wsparciem do rozwoju wiejskiej turystyki.

Miernikiem wykorzystania środków będą efekty jakie uda się osiągnąć po pierwszym etapie wdrażania oraz stopień przełamania barier świadomości ekologicznej.

LITERATURA

1. IV Wersja PROW marzec 2004. Materiał Informacyjny MRiRW- www.minrol.gov.pl.
2. Szlagier-Jabłońska A. (2003): „Polskie rolnictwo ekologiczne - kształcenie kadry doradców” KCDRRiOW Brwinów.
3. Kniec W., Epa M. (2003): Programy rolnośrodowiskowe w Unii Europejskiej. RCDDRRiOW Przysiek.
4. Keenleyside C., Idema C., Miettinen P. (2003): Rozwój instytucjonalny na rzecz agrośrodowiska - materiały szkoleniowe dla doradców rolnośrodowiskowych. ABC Poland.
5. Projekt Ustawy o rolnictwie ekologicznym (2004) MRiRW.
6. Kostuch R. (2003): Wieś i Doradztwo nr 3 (35).
7. MRiRW (2003): Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza.

IWONA ŚWIECHOWSKA

**PROGRAMY ROLNOŚRODOWISKOWE NOWA SZANSA NA SKORZYSTANIE
Z FUNDUSZY UNII EUROPEJSKIEJ**

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono genezę powstania i realizację programu rolnośrodowiskowego w Unii Europejskiej, służącego ochronie środowiska na terenach wiejskich. Opisano główne działania podejmowane w ramach programu w poszczególnych krajach UE, a także szanse dla naszego rolnictwa wynikające z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Przedstawiono zakres i terytorium działań programu rolnośrodowiskowego, przewidzianego do realizacji w Polsce w pierwszym okresie po akcesji, w latach 2004-2006, a także kryteria jakie powinien spełnić odbiorca środków unijnych.

IWONA ŚWIECHOWSKA

**THE AGRI-ENVIRONMENTAL PROGRAMME AS A NEW CHANCE FOR TAKING
ADVANTAGE FROM EURONEAN UNION FUNDS**

SUMMARY

The article presents genesis and realization of the agri-environmental programme in European Union to enviroment protection on rural areas. The author describes the main activities undertaken within this programme EU countries and also a new chance for Polish agriculture for taking advantage from EU funds for agri-environmental programme. The range and territory of agri-environmental programme activities in Poland during the first period after accession, from 2004 to 2006, as well as criteria which should be fulfilled by the recipient of EU financial resources are presented in this article.